

Casimir Pierre Zaleski

Towarzystwo Historyczno-Literackie, Paryż
L'Université Paris IX Dauphine

Marek Tomaszewski

Towarzystwo Historyczno-Literackie, Paryż
Institut national des langues et civilisations orientales (INALCO), Paris
e-mail: m.tomaszewski699@gmail.com

Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu dawniej i dziś

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/ZN.2019.039>

Abstrakt. Artykuł ukazuje bogatą historię Towarzystwa Historyczno-Literackiego powstałego w 1854 r. w miejsce Towarzystwa Literackiego, założonego w Paryżu w 1832 r., oraz równie bogatą i skomplikowaną historię zarządzanej przez Towarzystwo Biblioteki Polskiej w Paryżu. Powstanie i działalność obydwu instytucji mających doniosłe znaczenie dla kultury polskiej są związane z Wielką Polską Emigracją z 1831 r. Towarzystwo Historyczno-Literackie wraz z Biblioteką Polską już od końca XIX w. odgrywają również istotną rolę w rozwijaniu współpracy z instytucjami i intelektualistami francuskimi. Artykuł ukazuje także najnowszą działalność kulturalną i naukową Towarzystwa Historyczno-Literackiego i perspektywy na przyszłość.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Historyczno-Literackie; Biblioteka Polska; Wielka Polska Emigracja; współpraca kulturalna i naukowa

The Historical and Literary Society and the Polish Library in Paris in the Past and Today

Abstract. The paper depicts the rich history of the Historical and Literary Society, established in 1854 in the place of the Literary Society which was founded in 1831, and equally rich and complex history of the Polish Library, that was managed by the Society. The establishment and activities of both institutions, so significant for Polish culture, are connected with the Great Polish Emigration of 1831. Since the late 19th century, the Historical and Literary Society and the Polish Library have also played an important role in developing cooperation with French institutions and intellectuals. This paper also presents the most recent cultural and scientific activity of the Historical and Literary Society as well as its future prospects.

Keywords: The Historical and Literary Society; The Polish Library; The Great Polish Emigration; cultural and scientific cooperation

Towarzystwo Historyczno-Literackie (THL) zostało powołane do życia w 1854 r. w miejsce powstałego w 1832 r. Towarzystwa Literackiego. Te dwa towarzystwa mogły zaistnieć dzięki inicjatywie wybitnych Polaków należących do Wielkiej Emigracji 1831 r., a także dzięki Francuzom i obywatelom innych kra-

jów, którzy okazali się niezłomnymi przyjaciółmi Polski. Celem twórców THL było kontynuowanie walki o Polskę niezależną, suwerenną w sferze moralnej i kulturalnej. Przypomnijmy tutaj kilka znanych nazwisk osób zaangażowanych w sprawę świeżo powołanego Towarzystwa. Do szczególnie zasłużonych dla życia tej instytucji Polaków należy zaliczyć m.in. Józefa Bema, Adama Jerzego Czartoryskiego (pierwszego prezesa THL), Adama Mickiewicza (pierwszego wiceprezesa THL), Juliusza Słowackiego, Fryderyka Chopina. Równocześnie ze strony francuskiej wielce przyczyniły się swym wkładem w rozwój THL takie znane osobistości z Francji i innych krajów jak: Marie-Joseph de La Fayette, Alexandre-Florian Walewski, Lazare-Hippolyte Carnot, James Fenimore Cooper, Auguste-Frédéric duc de Sussex, Félix de Mérode, by wspomnieć tylko o nich. W latach 50. XIX w. do grona przyjaciół Towarzystwa dołączyli także: David d'Angers, markiz de Noailles, Charles de Montalembert, Jules Michelet, Edgar Quinet, Alfred de Vigny, Georges Sand, Prosper Mérimée – francuska czołówka intelektualna i artystyczna tamtych czasów. Głównym inicjatorem i autorem *Apelu do świata cywilizowanego* zredagowanego w intencji utworzenia Biblioteki Polskiej we Francji był Daniel de Saint-Antoine, a redaktorem tekstu w języku francuskim był sam Adam Mickiewicz. Do sukcesu tego projektu przyczynili się również: działacz polityczny Karol Kniaziewicz, poeta Julian Ursyn Niemcewicz i historyk Karol Sienkiewicz. W wyniku ich starań Towarzystwo Literackie mogło utworzyć w 1838 r. Bibliotekę Polską w Paryżu (BPP), która nie miała i do dziś nie posiada osobowości prawnej, ale która stała się własnością najpierw Towarzystwa Literackiego, a następnie Towarzystwa Historyczno-Literackiego. Na siedzibę główną THL został wybrany okazały, czteropiętrowy, XVII-wieczny budynek nad Sekwaną w czwartej dzielnicy Paryża przy 6, quai d'Orléans. W gmachu tym Towarzystwo umieściło nowo utworzoną Bibliotekę. Zgodnie z wytyczonym zadaniem Towarzystwo Literackie, a następnie Towarzystwo Historyczno-Literackie, gromadziło i przechowywało cenne książki, różnorodne druki, rękopisy i archiwa oraz dzieła sztuki dotyczące kultury polskiej. Chodziło wówczas przede wszystkim o propagowanie historii kraju i podtrzymanie duchowej tożsamości narodowej niezależnej i niepodległej Polski w trudnym okresie, kiedy to Rosja na ziemiach polskich, będących pod zaborami, pustoszyła biblioteki i wywoziła z nich cenne zbiory. Wszelako okres wielkich oczekiwań i nadziei nie wytrzymał próby lat. W 1893 r. aktywność Towarzystwa Historyczno-Literackiego wyraźnie osłabła, a liczba jego członków zmalała. W sytuacji tej Towarzystwo postanowiło powierzyć Bibliotekę krakowskiej Akademii Umiejętności, oddając także pod jej opiekę gmach przy 6, quai d'Orléans, w którym mieściły się zbiory.

Akademia Umiejętności była polską instytucją, która po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. przyjęła nazwę Polskiej Akademii Umiejętności (PAU). Była to trudna, jak się okaże, pełna konsekwencji decyzja, podjęta większością głosów (20) z inicjatywy prezesa Władysława Czartoryskiego i sekretarza

Lubomira Gadona pomimo sprzeciwu trzech członków. Umowa przekazania darowizny została obwarowana kilkoma warunkami, z których najistotniejszy zakładał pozostanie i zachowanie Biblioteki Polskiej i jej zbiorów w Paryżu oraz udostępnianie jej dla szerokiej publiczności i badaczy. Trzeba przyznać, że PAU wywiązywała się z zobowiązań wobec Biblioteki przez prawie pół wieku (1893–1941). Trzeba tu wspomnieć przede wszystkim o wielkiej, pełnej ofiarności roli odegranej na miejscu w Paryżu przez dwóch kolejnych dyrektorów Biblioteki Polskiej – Władysława Mickiewicza (1898–1926), najstarszego syna Adama, oraz Franciszka Pułaskiego (1926–1956), których zasługi dla BPP są ogromne. Biblioteka działała wówczas sprawnie, zbiory zgromadzone w budynku przy 6, quai d’Orléans wzbogacały się, a program kulturalny organizowany w jej siedzibie był dynamiczny i zróżnicowany. Zawdzięczamy to w całości tym dwóm wymienionym wyżej wybitnym osobistościom oraz ciągłości ich działania (każdego z nich przez ponad ćwierć wieku). Niestety w 1940 r. nazistowskie Niemcy zajęły gmach Biblioteki Polskiej w Paryżu. Dokonawszy dewastacji budynku, okupanci wywieźli pozostałe w nim zbiory. (Część jednak zdołano ewakuować, m.in. dzięki pomocy Francuzów). Należy dodać gwoli ścisłości, że po drugiej wojnie światowej Polska nie była krajem ani niezależnym, ani demokratycznym (aż do 1989 r.), a działalność PAU została zawieszona przez narzucony przez Związek Radziecki rząd komunistyczny.

Po wyzwoleniu Francji w 1946 r. Towarzystwo Historyczno-Literackie zostało reaktywowane w Paryżu przez polskich patriotów i ich francuskich przyjaciół. W ten sposób Biblioteka Polska znów stała się placówką pod jego pieczęcią, ważnym miejscem w stolicy Francji, gdzie biło serce Polski niepodległej, suwerennej i demokratycznej. Należy wymienić nazwiska tych, którzy w tym trudnym okresie walczyli przyczynili się do odnowy tej placówki. Byli to Polacy: Franciszek Pułaski, Zygmunt Lubicz-Zaleski, Kajetan Morawski, jak również obywatele francuscy: Henri de Montfort, Léon i Henri Mazeaud, Françoise Granier, posłanka na Sejm francuski, pierwszy po wojnie prezes Camille Gronkowski, oraz księżę André Poniatowski, kolejny prezes THL przez następne 28 lat i dyrektor BPP przez 11 lat. Wszyscy oni kierowali się tymi samymi ideami co ich poprzednicy, XIX-wieczni twórcy Biblioteki, to znaczy pragnęli dochować wierności historii i bronić wolności polskiej kultury, pozostając w służbie Polski wolnej i niepodległej. W tej nowej sytuacji rząd francuski uznał reaktywowane Towarzystwo Historyczno-Literackie za kontynuatora Towarzystwa utworzonego w wieku XIX, któremu dekret Napoleona III z 1866 r. przyznawał przywilej użyteczności publicznej. Biorąc pod uwagę, że w roku 1946 nie żył już żaden członek Towarzystwa z XIX w., francuski Trybunał apelacyjny biorący udział w procesie między Polską Akademią Nauk (PAN) a Towarzystwem Historyczno-Literackim orzekł, że nie może ustalić właściciela Biblioteki ze względu na to, iż PAN (Académie polonaise des sciences) nie może być uważana za prawowitego sukcesora i spadkobiercę PAU. W wyniku działań sądowych administracja francuska powierzyła w końcu Bibliotekę Towa-

rzystwu Historyczno-Literackiemu i zawarła z nim umowę dzierżawną do 2030 r. z nominalnym czynszem. Można więc uznać, że od 1946 r. do dnia dzisiejszego Towarzystwo Historyczno-Literackie ma nieprzerwanie w swojej gestii zarządzanie Biblioteką. Trwa to już od 72 lat, w tym 58 lat bez udziału Polskiej Akademii Umiejętności. Dopiero 14 lat temu PAU zaangażowała się ponownie, wypełniając w ten sposób własne zobowiązania (otwarcie BPP dla publiczności) zawarte w umowie warunkowej określającej akt przekazania Biblioteki Akademii Umiejętności z roku 1893. Towarzystwo zapewniało więc nie tylko funkcjonowanie BPP, zarządzało gmachem i odzyskanymi po drugiej wojnie zbiorami, lecz w dodatku wzbogaciło je, pozyskując nowe materiały źródłowe i obiekty sztuki. Prowadziło ponadto szeroko zakrojoną działalność naukową, kulturalną, polityczną w trudnych warunkach materialnych, bez udziału ani pomocy ówczesnych władz polskich, z którymi nie utrzymywało żadnych stosunków aż do 1990 r. W ten sposób BPP, dzięki THL, jego członkom działającym społecznie, jego oddanym pracownikom oraz jego francuskim przyjaciółom, stała się w tych trudnych dla Polski latach najważniejszym ośrodkiem kulturalnym na obczyźnie, w którym nadal biło serce Polski wolnej, demokratycznej i niezależnej. Dopiero w momencie, kiedy Polska odzyskała pełną wolność, suwerenność i kiedy PAU została reaktywowana, THL rozpoczęło rozmowy z PAU. Pertraktacje między Towarzystwem Historyczno-Literackim i Polską Akademią Umiejętności w Krakowie w pierwszej połowie lat 90. nie przyniosły żadnych rezultatów. Jednak dyskusje rozpoczęte ponownie w 1999 r. zakończyły się zawarciem umowy w roku 2002, której podstawą były następujące ustalenia: po pierwsze – cele obu instytucji są tożsame, po drugie – zasługi i wysiłki reaktywowanego w 1946 r. Towarzystwa włożone w zachowanie Biblioteki, jako ośrodka kulturalnego Polski suwerennej i demokratycznej, były i są co najmniej równie znaczące jak zasługi i wysiłki Akademii Umiejętności. Kierując się duchem tej umowy, zdecydowano, że obie instytucje mają takie samo prawo do własności Biblioteki Polskiej w Paryżu (gmach i zbiory). Aby rozstrzygnąć problem własności w stosunku do władz francuskich, THL i PAU postanowiły przedłożyć sprawę do oceny międzynarodowemu Trybunałowi rozjemczemu.

THL nadal kieruje i zarządza Biblioteką Polską oraz opiekuje się cennymi zbiorami, które zostały wpisane w 2013 r. na Listę Międzynarodową Programu UNESCO „Pamięć Świata” jako dziedzictwo dokumentacyjne, a także inicjuje i organizuje, w przeznaczonych do tego pomieszczeniach, sympozja, konferencje międzynarodowe, koncerty, odczyty i wystawy. Liczba organizowanych spotkań na przestrzeni jednego roku, często przekraczająca 70, nie może być porównywalna z liczbą wydarzeń organizowanych przez inne polskie ośrodki emigracyjne. Raz do roku ukazuje się pismo informacyjne Towarzystwa Historyczno-Literackiego 6, *quai d'Orléans* (redaktor publikacji, dyrektor BPP Kazimierz Piotr Zaleski, koordynacja numeru Anna Lipińska), w którym można znaleźć reprezentatywny przegląd programu naukowego i kulturalnego zrealizowanego przez THL

w ciągu roku kalendarzowego w BPP oraz w instytucjach zaprzyjaźnionych i stowarzyszeniach współorganizujących poszczególne sesje naukowe, konferencje, projekcje filmowe, wystawy, sympozja, spotkania z pisarzami itd.

Działalność kulturalna i naukowa THL w ostatnich latach

Przypomnijmy, gwoli rzetelnej informacji, główne osiągnięcia na polu działalności kulturalnej i naukowej, dokonując bardzo zwięzłego podsumowania czterech lat (2014–2018) wyjątkowej aktywności THL. Skupimy się oczywiście tylko na najważniejszych zdarzeniach. W marcu 2014 r. został zorganizowany w BPP przez Jeana-Marie Schaeffera i Krzysztofa Potockiego (École des hautes études en sciences sociales – EHESS i CNRS) międzynarodowy panel pod tytułem „Roman Ingarden: teoria sztuki, estetyka, ontologia”, a 4 kwietnia odbył się wieczór ku czci Sławomira Mrożka z inicjatywy Anny Labędzkiej (maitre de conférence MCF z Uniwersytetu Rennes 2). Po wakacjach, 4 października, odbyła się międzynarodowa konferencja „Jan Kochanowski i renesans europejski” z udziałem wybitnych polonistów: Piotra Salwy (dyrektora stacji PAN w Rzymie), Luigiego Marinello (z Uniwersytetu „La Sapienza” w Rzymie), Andrzeja Borowskiego (UJ), Charlesa Zaremby (z Uniwersytetu Aix-Marseille), Marii i Jeana Delaperrière (Institut national des langues et civilisations orientales – INALCO). Niedługo potem THL wraz z Komisją Spraw Emigracji i Łączności z Polakami za Granicą zorganizowały 4 listopada 2014 r. w Senacie w Warszawie konferencję „Biblioteka Polska w Paryżu – skarbnica kultury narodowej”. Trzy tygodnie później odbyła się w BPP debata polsko-francuska pt. „25 lat Okrągłego Stołu. Pokojowa droga do wolności” z udziałem uczestników i świadków tego historycznego porozumienia. W dniu 21 listopada dwie instytucje, THL i Ośrodek Kultury Polskiej na Sorbonie, zorganizowały wspólnie spotkanie poświęcone *Przedwiośniu* Stefana Żeromskiego. Organizatorem obrad była prof. Maria Delaperrière, a ich uczestnikami wybitni polscy krytycy literaccy (Dariusz Gawin, Andrzej Mencwel, Włodzimierz Bolecki, Przemysław Czapliński i inni). Ostatnia międzynarodowa konferencja w roku 2014 w BPP odbyła się 12 i 13 grudnia z okazji 140. rocznicy urodzin wybitnego tłumacza, krytyka teatralnego, satyryka i społecznika Tadeusza Boya-Żeleńskiego. Konferencja ta inspirowana przez THL i Narodowy Instytut Języków i Cywilizacji Wschodnich (INALCO) otrzymała również logistyczno-finansową pomoc Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej, Centrum Cywilizacji Polskiej w Paris-Sorbonne, Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Wśród profesorów zaproszonych byli m.in. Krzysztof Zajas (UJ), Stanley Bill (University of Cambridge), Anna Nasilowska (Instytut Badań Literackich PAN), Jarosław Fazan (UJ), Krzysztof Rut-

kowski (UW), Jakub Jarmurek (Krytyka Polityczna), Tomasz Stróżyński (Uniwersytet Wrocławski), Agata Zawiszewska (Uniwersytet w Szczecinie). Wystąpili też poloniści z Paryża: Kinga Siatkowska Callebat (Université Paris-Sorbonne), Frosa Pajoska (INALCO), Mateusz Chmurski (Université Paris-Sorbonne), Piotr Biłos (INALCO) oraz organizator sesji Marek Tomaszewski (INALCO, THL).

Następny rok – 2015 – również obfitował w ważne wydarzenia. 18 lutego zaprezentowana została w BPP wystawa pt. „Dzieło Jerzego Giedroycia. Kultura i jej realizacje” z udziałem Wojciecha Sikory, prezesa Stowarzyszenia Instytutu Literackiego Kultura. 27 i 28 marca odbyła się Międzynarodowa konferencja na temat *Ziemi Obiecanej* Władysława Reymonta. Obrady mogły też zainteresować Francuzów, ponieważ *La Terre promise* ukazała się we Francji w 2011 r. nakładem Collection Les Classiques du monde ze wstępem Danuty Knysz-Tomaszewskiej i Małgorzaty Smorąg-Goldberg. Na zaproszenie prof. Marii Delaperrière przyjechali z Polski: Włodzimierz Bolecki (IBL PAN), Przemysław Czaplński (UAM), Magdalena Popiel (UJ) oraz Franciszek Ziejka (UJ). Ciekawie zdefiniowali oni rolę, jaką nadal odgrywa ta powieść w zbiorowej świadomości. Niedługo potem (2 kwietnia) w BPP otwarta została ogromna wystawa o teatrze Tadeusza Kantora „Les origines de Wielopole, Wielopole les origines” w setną rocznicę urodzin tego artysty (przy współpracy Cricoteki Krakowskiej). THL włączyło się także w organizację uroczystego „Hołdu dla Tadeusza Kantora” w Théâtre de l’Odéon (13 kwietnia) zorganizowanego z okazji ukazania się we Francji *Ecrits de Tadeusz Kantor* (wyd. Les solitaires intempestifs) w opracowaniu Marie-Thérèse Vido-Rzewuskiej, organizatorki najważniejszych wydarzeń w Paryżu związanych z twórczością Kantora. Co zaś się tyczy historii powojennej, 9 czerwca THL zainicjowało w BPP, pod kierownictwem Céline Gervais-Francelle, ważny panel na temat postanowień jałtańskich. Obrady otworzyła Héléne Carrère d’Encausse, sekretarz wieczysty (secrétaire perpétuel) Akademii Francuskiej. W dyskusji głos zabrali m.in. Antoine Marès (Université Paris-Sorbonne), Georges-Henri Soutou (Université Paris-Sorbonne), Jacek Tebinka (Uniwersytet Gdański), Jacques Rupnik (Centre d’études et des recherches internationales CERI i Collège d’Europe w Brugii), Małgorzata Gmurczyk-Wrońska (Instytut Historii PAN), Christian Wenkel (Université Paris-Sorbonne). Po przerwie wakacyjnej, 13 i 14 listopada, z inicjatywy Marii Delaperrière odbyła się międzynarodowa konferencja poświęcona twórczości Gustawa Herlinga-Grudzińskiego z udziałem Benoît d’Aboville, byłego Ambasadora Francji w Polsce, Andrzeja Stanisława Kowalczyka (UW), Zdzisława Kudelskiego (KUL), Włodzimierza Boleckiego (IBL PAN), Pauliny Małochleb (UJ), Marty Wyki (UJ), Anny Saignes (Uniwersytet w Grenoble), Anny Labędzkiej (Uniwersytet w Rennes), Alfreda Sproede (Uniwersytet w Münster) oraz Marty Herling, córki pisarza. 27 listopada odbyło się spotkanie wokół francuskich tekstów Adama Mickiewicza z udziałem naukowców z Polski i Francji, natomiast 4 i 5 grudnia odbyła się w BPP Międzynarodowa konferencja „Stosunki polsko-ukraińskie wczoraj i dzisiaj” zor-

ganizowana przez THL i INALCO (z 10 referatami i dwiema dyskusjami panelowymi). Konferencję otworzyli Ambasador RP Andrzej Byrt i prof. Georges Mink (CNRS), a zamknął ją Ambasador Ukrainy we Francji Oleg Shamshur. Część literacka konferencji odbyła się w INALCO z udziałem profesorów i studentów z tamtejszej polonistyki, ukrainistyki i rusycystyki.

Aby przypomnieć bogaty program kulturalny zrealizowany w roku 2016, musimy znowu dokonać znacznych skrótów, nie jesteśmy bowiem w stanie omówić siedemdziesięciu pięciu imprez zorganizowanych na przestrzeni dziesięciu miesięcy w różnych salach BPP. Nowy rok (19 stycznia) otworzył wieczór autorski poświęcony książce prof. Georges'a Minka pt. *La Pologne au cœur de l'Europe. De 1914 à nos jours* (Polska w sercu Europy, od 1914 do dnia dzisiejszego). Przed licznym audytorium prof. Andrzej Paczkowski (Instytut Studiów Politycznych PAN) podkreślił oryginalność podejścia autora, który nie będąc historykiem, lecz politologiem, zbudował spójną narrację historyczną. Niedługo potem, 28 stycznia, THL miało przyjemność gościć w BPP Thierry'ego Woltona – eseistę, znawcę epoki komunizmu i zimnej wojny. Po prelekcji wywiązała się dyskusja, tym bardziej interesująca, że spotkanie było moderowane przez prof. Françoise Thom, wykładowcę historii nowożytnej na Uniwersytecie Paris IV-Sorbonne. Na początku kwietnia, z okazji pierwszej rocznicy śmierci Tadeusza Konwickiego, odbył się w BPP wieczór komemoracyjny, w którym wzięli udział Hélène Włodarczyk (profesor Sorbony, tłumaczka), Anna Saignes (MCF na Uniwersytecie w Grenoble) i Jean Delaperrière (profesor literatury francuskiej, tłumacz). Była to okazja do podsumowania ogromnego dzieła powieściowego i filmowego tego twórcy, który łączył świat wewnętrzny z kontekstem wszechobecnej polityki, poszukując nieprzerwanie związku między czasem indywidualnym i historycznym. Niedługo potem w centrum uwagi znalazł się inny pisarz polski, Kazimierz Brandys. THL w porozumieniu z Departamentem Studiów Polskich Paris-Sorbonne zgromadziło 24 i 25 maja badaczy z Francji, Belgii i Polski. Celem konferencji, zorganizowanej z okazji setnej rocznicy urodzin pisarza, który spędził ostatnie lata życia we Francji, było dokonanie bilansu aktualnych poszukiwań wokół jego dzieła. Głównymi prelegentami byli: Marcin Wołk (UMK), Agata Tuszyńska (UW/UJ), Agnieszka Czyżak (UAM), Thibault Deleixhe (Centre de recherches Europe-Eurasie, INALCO), Katia Vandendorre (Université Libre de Bruxelles ULB), Krzysztof Potocki (CNRS, EHESS), Agnieszka Grudzińska (Université Paris-Sorbonne) i Marek Tomaszewski (organizator sesji). Z kolei setna rocznica śmierci Henryka Sienkiewicza (1846–1916) stała się okazją do zorganizowania przez Marię Delaperrière konferencji międzynarodowej (18–19 listopada) przy współpracy Ośrodka Polskiej Akademii Nauk w Paryżu, Ambasady RP oraz Uniwersytetu Warszawskiego „Artes Liberales”. Referaty wygłosiło ponad dwudziestu naukowców, w tym specjaliści zajmujący się od dawna twórczością Sienkiewicza, jak Ryszard Koziołek (UŚ), Zdzisława Mokranowska (UJK, Kielce), Tadeusz

Bujnicki (UW) czy Jolanta Sztachelska (Uniwersytet w Białymstoku). Pod koniec 2016 r. gościem BPP była Olga Tokarczuk. 24 listopada THL, razem z Sekcją Polską INALCO, zorganizowało spotkanie z tą pisarką, zanim została ona laureatką Nagrody Nobla w 2019 r. Po ogólnej prezentacji dzieł literackich Olgi Tokarczuk dokonanej przez Marka Tomaszewskiego (THL, INALCO) i Thibaulta Deleixhe'a (ULB) przyszedł czas na ożywioną dyskusję, w trakcie której pisarka odpowiadała na pytania obecnych na sali słuchaczy, w tym licznych studentów. Debata dotyczyła głównie *Ksiąg Jakubowych*, wielkiego epickiego dzieła opublikowanego w Polsce nakładem Wydawnictwa Literackiego w 2014 r., będącego wówczas w trakcie tłumaczenia na francuski z inicjatywy wydawnictwa Noir sur Blanc. Spotkanie w BPP kontynuowane było nazajutrz, 25 listopada, w formie seminaryjnej debaty w obecności wykładowców i studentów, zorganizowanej przez Polską Sekcję INALCO z udziałem Marka Tomaszewskiego, Piotra Biłosa, Erika Veaux oraz tłumacza Michała Lisowskiego.

Kolejny rok – 2017 – przyniósł nowy plon imprez i urozmaicony program kulturalno-naukowy. Program ten nie zaistniałby naturalnie, jak zawsze, bez zaangażowania wielu członków i przyjaciół naszego Towarzystwa, wśród których są Francuzi, Polacy, jak również przedstawiciele innych narodowości. 31 marca w BPP odbył się wieczór wspomnieniowy „Olga Scherer, Wielka Dama Literatury” z udziałem Anny Labędzkiej (Uniwersytet w Rennes), Noëlle Batt i Marianne Gourg (Université Paris VIII), prof. Marty Wyki (UJ) i innych gości. W dniach 12 i 13 maja, w ramach cyklu „2017 – Rok Awangardy w Polsce”, THL wraz z INALCO, Ośrodkiem Kultury Polskiej na Sorbonie, Instytutem Kultury Polskiej UW i Instytutem Polskim w Paryżu zorganizowało francusko-polską konferencję zatytułowaną „Awangardy liryczne i artystyczne wczoraj i dziś. Wynalazek europejski”. Ożywione debaty prelegentów zostały uzupełnione projekcją filmu Andrzeja Wajdy *Powidoki* o Władysławie Strzemińskim. Niedługo potem, 9 czerwca, THL wraz z Paris-Sorbonne EUR'ORBEM i Ośrodkiem Kultury Polskiej Paris-Sorbonne zorganizowało z inicjatywy Marka Tomaszewskiego i Małgorzaty Smorąg-Goldberg konferencję „Antynowoczesna nowoczesność Brunona Schulza”. Była ona okazją do zgromadzenia w BPP badaczy z Polski i Francji, którzy zastanawiali się wspólnie nad szczególną twórczością tej znamienitej postaci polskiej literatury okresu międzywojennego. Referaty wygłosili m.in. Jerzy Jarzębski (UJ), Stanisław Rosiek (Uniwersytet Gdański), Anna Nasiłowska (IBL PAN), Paweł Dybel (IFiS PAN), Hélène Martinelli (École normale supérieure ENS, Lyon). Dzień zakończył się projekcją filmu Benjamin Geisslera *Finding Pictures* (90 minut, wersja ang.). Można również wspomnieć o ciekawym wieczorze promocyjnym zorganizowanym przez THL, przy wsparciu Instytutu Polskiego w Paryżu, wokół książki Tadeusza Lubelskiego wydanej dopiero we Francji pt. *Histoire du cinéma polonais* (Septentrion 2017, 573 strony). Spotkanie, które odbyło się 27 października, poprowadził Marek Tomaszewski (THL)

wraz z Anną Szczepańską, wykładowczynią na Uniwersytecie Paris 1 Panthéon-Sorbonne przy obecności tłumaczki Isabelle Jannes. Książka tego wybitnego znawcy polskiej kinematografii może być uważana za pierwszą kompletną syntezę kina polskiego skierowaną do czytelnika francuskiego. Jednocześnie, z okazji dwusetnej rocznicy śmierci generała Tadeusza Kościuszki, UNESCO ogłosiło rok 2017 rokiem Kościuszki. Dla uczczenia tego jubileuszu Towarzystwo Historyczno-Literackie przy współpracy ze Stacją Naukową PAN w Paryżu oraz Ambasadą RP (19–20 października) zorganizowało sympozjum „Kościuszkowo – bohater dwóch kontynentów” z udziałem historyków z Polski i Szwajcarii. Wydarzenie to było okazją do przypomnienia trwałej obecności tego wielkiego Polaka i republikanina w pamięci nie tylko jego rodaków, ale także Amerykanów, Szwajcarów i Francuzów. Z kolei uroczyste obchody urodzin Czesława Miłosza w 2011 r. pozwoliły uwydatnić rolę więzi rodzinnych i intelektualnych, które łączyły przyszłego noblistę z jego dalekim kuzynem i francuskim poetą Oskarem Władysławem Lubicz-Miłoszem. To właśnie temu ostatniemu poświęcona była sesja zorganizowana przez THL 15 listopada z udziałem specjalistów przybyłych z siedmiu krajów i trzech kontynentów. Owa dwudniowa sesja nosiła tytuł „Oskar Władysław Miłosz. Nietykalna samotność obcego” (termin zapożyczony od Milana Kundery), a obrady objęły takie zagadnienia jak rozdarcie między kulturą polską i litewską, hermetyczność wierszy poety oraz cechy jego stylu (organizator sesji: Olivier Piveteau). Po poezji przyszedł czas na historię: 17 listopada THL upamiętniło stulecie podpisania przez Raymonda Poincarégo dekretu utworzenia we Francji polskiej Błękitnej Armii. Sympozjum poświęcone generałowi Józefowi Hallerowi odbyło się z pomocą Ambasady RP we Francji i dzięki Ministerstwu Obrony Narodowej. Po części oficjalnej kilku historyków przywołało postać i osiągnięcia militarne wielkiego generała polskiego (organizator wydarzenia: Witold Zahorski, wicedyrektor BPP). Jeszcze w tym samym miesiącu, 24 i 25 listopada, odbyła się inna sesja historyczna autorstwa Céline Gervais-Francelle (Université Sorbonne-Panthéon, Paris I, THL) pt. „Rewolucje 1917 roku w Rosji i ich konsekwencje dla Polski”. Wśród prelegentów znaleźli się wybitni historycy polscy i francuscy: Hélène Carrère d’Encausse, Marek Kornat (Instytut Historii PAN), Mariusz Wołos (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Maurice Vaïsse (Sciences Po, CERI), Alain Blum (Institut national d’études démographiques INED), François-Xavier Coquin (Collège de France) i inni. Partnerem tego wydarzenia naukowego była Stacja Naukowa PAN w Paryżu.

Ostatnim mocnym akcentem literacko-naukowym roku była międzynarodowa konferencja (8–9 grudnia) zaaranżowana przez Marię Delaperrière (THL, INALCO) pt. „Józef Czapski (1896–1993): człowiek, twórca i ambasador polskiej kultury we Francji”. Do organizacji konferencji przyłączyły się Polska Stacja Naukowa PAN, Stowarzyszenie Instytutu Literackiego Kultura, Instytut Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską w Warszawie, Ośrodek Kultury Polskiej

na Sorbonie, Konsulat Generalny RP w Paryżu. Ponad dwudziestu prelegentów, m.in. Piotr Kłoczowski (Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie), Luba Jurgenson (Université Paris-Sorbonne), Henryk Woźniakowski (ówczesny prezes Społecznego Instytutu Wydawniczego „Znak”), Murielle Gagnébin (Université Sorbonne-Nouvelle), Robert Richard Aeschlimann (szwajcarski marchand Józefa Czapskiego), pochyliło się nad osobowością, dziełem pisanim i malarskim artysty, którego egzystencja była tak głęboko zakotwiczona w historii XX w. Józef Czapski był świadkiem swej epoki, który kreację artystyczną uważał za antidotum przeciw destrukcji moralnej, intelektualnej i duchowej. Jako oficer, sam uratowany cudem, poszukiwał śladów ofiar Katynia. Malując i pisząc przez całe życie, zawędrował również z Armią Andersa pod Monte Cassino, a następnie, po wyzwoleniu, wraz z Jerzym Giedroyciem i Gustawem Herlingiem-Grudzińskim, współtworzył Instytut Literacki i „Kulturę” paryską. Konferencja o Czapskim okazała się wielkim wydarzeniem. Po raz pierwszy udało się we Francji dokonać syntezy dzieła tego wielkiego pisarza, artysty i człowieka dialogu.

Powyższy przegląd zakończymy przypomnieniem programu kulturalnego i naukowego zrealizowanego w roku 2018. 19 stycznia zaprezentował w BPP swą książkę *Dans l'ivresse de l'Histoire. Mémoires sans frontières (Upojony historią. Wspomnienia bez granic*, Flammarion 2017) Bernard Guetta, francuski dziennikarz i specjalista w dziedzinie geopoetyki, autor pasjonujących kronik nadawanych przez dwa dziesięciolecia na falach radia France Inter. Ten był korespondent dziennika „Le Monde” w Warszawie, Waszyngtonie i Moskwie (laureat dziennikarskiej nagrody Prix Albert-Londres) był świadkiem transformacji politycznej w Europie epoki „Solidarności” – strajków w sierpniu 1980 r. i stanu wojennego. Spotkanie z autorem poprowadził Georges Mink (CNRS, Kolegium Europejskie Natolin). Doszło wtedy do ciekawej dyskusji publiczności z autorem, który przekonująco mówił o doświadczeniach pięciu rewolucji jego pokolenia: dekolonizacji, kontestacji 1968, rewolucji konserwatywnej, upadku komunizmu i rewolucji krajów arabskich. Wkrótce potem, 9 lutego, gościła w BPP Camille Duclert, historyczka i archiwistka, która wygłosiła odczyt zatytułowany „Edouart Bignon (1771–1841), dyplomata Napoleona i przyjaciel Polski”. Bignon zajmował się utrzymaniem wpływów Francji przy równoczesnym zachowaniu więzi z Polakami. Opowiadał się też stanowczo za niezależnością Księstwa Warszawskiego od Rosji. Jego misja dyplomatyczna stała się punktem kulminacyjnym w jego karierze i rozwijała się w latach 1811–1813. 7 kwietnia, w ramach cyklu „Proszę, narysuj mi Polskę”, odbyła się też prelekcja Krystyny Pasquier pt. „Marie Leszczyńska: historia i muzyka”. Prelegentka przypomniała, że królowa ta była jedyną polską księżniczką, która zasiadała na tronie Francji. Zapoczątkowała ona m.in. tradycję koncertów dworskich i zbudowała klasztor w Wersalu. W wymiarze bardziej współczesnym, podczas spotkania z cyklu „Polacy w kulturze i cywilizacji francuskiej”, Nathalie Gendreau wygłosiła 5 października odczyt poświęcony rodzinie Zale-

skich. Z kolei 28 października upamiętniliśmy 180. rocznicę powstania BPP podczas kolokwium pod patronatem Prezydenta Emmanuela Macrona i Prezydenta Andrzeja Dudy. W dniach 8 i 9 listopada w Stacji Naukowej PAN i w BPP odbyło się międzynarodowe sympozjum zatytułowane „Postaci emblematyczne polskiej niepodległości: Piłsudski, Dmowski, Paderewski”. W podsumowującym sympozjum panelu dyskusyjnym pod przewodnictwem Marka Kornata i Alaina Soubigou uczestniczyli: Céline Gervais-Francelle, Małgorzata Gmurczyk-Wrońska, Marek Mikołajczyk i Alexey Vasilyev. Z kolei historyczne komemoracje kontynuowane były 7 i 8 grudnia z okazji stulecia odzyskania przez Polskę niepodległości w formie konferencji zatytułowanej „Polska odrodzona: historia, społeczeństwo, kultura” z udziałem historyków z Polski i Francji. W dniach 14 i 15 grudnia THL zorganizowało, w pięćdziesiątą rocznicę śmierci Marka Hłaski, międzynarodową konferencję pt. „Marek Hłasko – pół wieku później” z pomocą Ośrodka Kultury Polskiej na Sorbonie i Polskiej Stacji Naukowej PAN w Paryżu. Wzięli w niej udział: Patryk Pleskot (IPN), Oleksandr Bojczenko, eseista i tłumacz Hłaski na język ukraiński, Charles Zaremba (Université Aix-Marseille, tłumacz Hłaski na język francuski, Kinga Callebat (Paris-Sorbonne), Piotr Weiser (UJ), Agnieszka Grudzińska (Université Paris-Sorbonne), Dorota Walczak (Université de Liberté Bruxelles), Anna Szczepańska (Université Paris I). Ta ostatnia przypomniała burzliwą współpracę Marka Hłaski z reżyserem Aleksandrem Fordem przy realizacji filmu *Ósmy dzień tygodnia*. Referat poprzedził pokaz filmu powstałego na podstawie noweli pisarza. Organizatorami konferencji byli Marek Tomaszewski (THL) i Paweł Rodak – dyrektor Ośrodka Kultury Polskiej na Sorbonie (Paris-Sorbonne).

Bogaty program zrealizowany w 2019 r. został już podsumowany na łamach nowego numeru (24) pisma *6, quai d'Orléans*¹. Dla uzupełnienia tego bardzo pobieżnego przeglądu kilkuletniego programu kulturalno-naukowego THL należy dodać, że oprócz konferencji, sympozjów, sesji naukowych i wieczorów autorskich w BPP odbywały się regularnie koncerty (sezony muzyczne), wystawy dzieł sztuki dawnej i współczesnej, projekcje filmowe aranżowane systematycznie przez Marie-Thérèse Vido-Rzewuską, spotkania z reżyserami filmowymi oraz z ważnymi osobistościami życia naukowego, kulturalnego i politycznego zarówno w Polsce, jak i we Francji. Wszystkie te imprezy i spotkania odbywały się i odbywają w języku francuskim, dzięki czemu kultura, nauka i historia Polski mogą stać się bliższe francuskiemu społeczeństwu i innym sferom francuskojęzycznym. Co zaś się tyczy trwałego śladu niektórych spotkań i sesji naukowych pod patronatem THL, należy wspomnieć o prestiżowych publikacjach pokonferencyjnych i pozycjach książkowych oraz katalogach wystaw w języku francuskim powstałych z ini-

¹ Pismo to jest rozprowadzane w języku polskim przez Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki Polskiej w Paryżu (Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie) oraz w języku francuskim przez THL w BPP.

cjatywy członków tej instytucji. Z braku miejsca wymienimy tylko niektóre z nich: *Czesław Miłosz et le vingtième siècle*, Institut d'Etudes Slaves 2006 (red. Maria Delaperrière); *Mémoires des lieux dans la prose centre-européenne après 1989*, Noir sur Blanc 2013 (red. Małgorzata Smorań-Goldberg i Marek Tomaszewski); *Norwid notre contemporain*, Institut d'Etudes Slaves 2015 (red. Maria Delaperrière); *Sienkiewicz dans le temps et dans l'espace*, Eur'Orbem Editions 2018 (red. Maria Delaperrière); *Bruno Schulz entre modernisme et modernité*, Editions l'Improviste 2018 (red. Małgorzata Smorań-Goldberg i Marek Tomaszewski); *Gustaw Herling-Grudziński témoin de son époque et au-delà*, Editions Petra 2019 (red. Maria Delaperrière).

Perspektywy na przyszłość

Poza intensywną działalnością na niwie kultury prowadzoną przez okres ponad sześciu dekad Towarzystwo Historyczno-Literackie przyjęło również, jak wiemy, na swoje barki ambitną misję finansowego i logistycznego utrzymania BPP, to znaczy jej trzech działów: bibliotecznego, rękopisów i archiwów oraz sztuki, a także trzech muzeów: Mickiewicza, Chopina, Biegasa, dwóch pracowni działu sztuki i dwóch sal dla naukowców pracujących nad zbiorami. Należy dodać, że opieka nad czytelnią, licznymi magazynami, jak również zarządzanie całością wymagają nakładów finansowych rządu miliona euro rocznie. PAU, dzięki subwencji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, zapewnia od roku 2005 mniej więcej jedną trzecią rocznego budżetu. Do 2016 r. pozostałe dwie trzecie zapewniało THL, m.in. dzięki własnym mecenasom. Niestety obecnie zachodzi nagła potrzeba znalezienia innych źródeł finansowania, gdyż główny mecenas, „Fundacja Zygmunt Zaleski”, wycofała się bezpowrotnie.

Polska powinna być zainteresowana kontynuacją programu kulturalnego i naukowego proponowanego przez THL. W jego powstawaniu dobrowolnie biorą udział nie tylko członkowie THL, ale także zaprzyjaźnione z nami znane i uznane postacie ze świata kultury i nauki. Wydaje się, że jest to wystarczający powód, aby THL, które liczy kilkuset członków i które cieszy się uznaniem i pomocą wielu francuskich i międzynarodowych przyjaciół, nadal kontynuowało i rozwijało swą działalność. THL mogłoby wówczas zapewnić dalsze realizowanie programu naukowego i kulturalnego, korzystając z pomieszczeń do tego przeznaczonych i udostępnianych mu nieodpłatnie. Działalność kulturalna THL zmierzałaby w sposób oczywisty do prezentowania i propagowania unikatowych zbiorów Instytutu Biblioteki Polskiej w Paryżu w ścisłej współpracy z Instytutem, a także do promowania kultury i nauki polskiej na zachodzie Europy oraz wzmacniania przyjaznych stosunków między Polską i Francją w tych dziedzinach. Ranga THL

jako czcigodnej instytucji użyteczności publicznej, wspomaganej aktywnością jej członków oraz polskich, francuskich i europejskich przyjaciół, przyczyniłaby się na pewno do sukcesu tego przedsięwzięcia. Można się bowiem obawiać, że bez tak rozumianej aktywności THL z XXI w. spotka ten sam los co jego poprzednika z wieku XIX.

Bibliografia

- Kordarczuk W., Kosieradzka E., Rutkowska E. (red.), 2014, *Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu. Zarys historii i prezentacja zbiorów*, Towarzystwo Historyczno-Literackie i Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, Paryż–Warszawa².
- Pezda J., 2013, *Historia Biblioteki Polskiej w Paryżu w latach 1838–1903*, Kraków: Historia Jagiellonica.
- Société Historique et Littéraire de Paris, Bibliothèque Polonaise de Paris, Histoire et présentation des Collections* (Zarys historii i prezentacja zbiorów), wyd. Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, Paris–Varsovie 2020.

² Album ten dostępny jest w Polsce za pośrednictwem Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Polskiej w Paryżu. Siedziba Towarzystwa: Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie.